

Чаплінська Оксана

О-мовлення досвіду Іншого в художньому творі (на прикладі містичного оповідання Софії Яблонської «Зачарований рік»)

1. Постановка проблеми

В українській літературі першої половини ХХ ст. суттєво збільшилася кількість творів, у яких письменники о-мовляють мандрівний досвід, що був зумовлений різними спонукками, як-от: «подорож-як-потреба», «подорож-як-допитливість», «подорож-як-виклик» (Т. Гаврилів). Тобто йдеться про час, коли поруч з іншими сутнісними характеристиками людини активізується homo viator (за Г. Марселем, це вічний мандрівник, який шукає шлях до духовної досконалості, до трагічної мудрості, до Бога; натомість уживаємо поняття в ширшому сенсі, максимально охоплюючи різні типи подорожей). Зазначене демонструє доробок Майка Йогансена, Олени Киселівської, Степана Левинського, Олександра Мар'ямова, Осипа Назарука, Ярослава Окуневського, Валер'яна Поліщука, Михайла Рудницького, Миколи Трублаїні, Софії Яблонської та інших.

У літературному дискурсі подорожей чільне місце посідають орієнтальні захоплення. У контексті зазначеного твору Софії Яблонської становлять інтерес із різних аспектів: екзотичність країн, національний наратив (Свій / Інший), погляд мандрівниці на Іншого, пізнання простору Іншого, зміна стереотипів, погляд Іншого на мандрівницю.

2. Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми

Актуалізація творчості Софії Яблонської в українському літературознавчому дискурсі з 2000-х років зумовлена напрацюваннями Віри Агеєвої, Андрія Белицького, Тимофія Гаврилів, Олени Галети, Вероніки Гоменюк, Василя Габора, Оксани Забужко, Ярослава Поліщука, Марії Федунь, Олени Юрчук та інших. У дослідженнях зазначених авторів акцентовано на її здобутках як письменниці, фотографаки, кінодокументалістки, мандрівниці.

Доцільно зауважити, що у своїх подорожах Софія Яблонська фокусувала увагу на Іншому, при цьому вона не просто фіксувала свій досвід Іншого, а творила міжкультурний діалог. Пізнання світу й себе у світі реалізувалось у межах опозицій Захід / Схід, Європа / Азія, традиція / модерн, цивілізація / природа.

3. Мета дослідження

У пропонованому дослідженні зосередимо увагу на досвіді Іншого в містичному оповіданні Софії Яблонської «Зачарований рік».

Для успішної реалізації мети дослідження застосовано герменевтичний та структуралістський підходи до тлумачення текстів, а також використано культурно-історичний і міфопоетичний методи досліджень.

4. Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Мисткиня описала свій досвід Іншого в різних країнах. Зокрема, уже в першій книзі «Чар Марока» маємо діалог оповідачки з Іншим, у якому їй «не вповні вдається позбутися “орієнтальних” окулярів, однак вона досить добре масштабує себе в просторі Іншого на рівнях тілесності, емоційності, культури» (Юрчук, 2023, с. 166). Проте її подорожне буття темпорально найдовше було поєднано з Китаєм, що знайшло своє відображення у творі «З країни рижу та опію» (1936), а також в інших оповіданнях і нарисах, котрі опубліковані в книзі «Дві ваги – дві міри» (1972).

Загальновідомо, що з кінця XVIII ст. спостерігалось неабияке зацікавлення Китаєм, інтенсифікувалася кількість публікацій у часописах і журналах про «Серединне царство», з'являлися численні подорожні нариси мандрівників, місіонерів і моряків про цю країну. Популярною й поширеною стала «мода на китайське», «китайські фантазії», що втілювалося насамперед у колекціонуванні ужиткових виробів та екзотичних речей, стилізації предметів під китайський стиль, формуванні стильового напрямку в мистецтві шинуазрі (chinoiserie – від французького *chinois* «китайський»). Доцільно також звернути увагу на те, що в 30-х роках XX ст. феномен китайськості був об'єктом письменницької обсервації не тільки Софії Яблонської. Найперше йдеться про доробок Перл Бак. Український читач з її романом «East Wind, West Wind» міг ознайомитися в числах 1 – 23 «Нової хати» за 1937 рік у перекладі українською мовою під назвою «На перехресті вітрів». Зокрема, Ірина Вільде, здійснюючи огляд тогочасних літературних новинок, писала: «Бак пише повісті з життя Китаю. Здецидована китайофілка, вона намагається умовити в

європейських читачів і читачок, що Китай, своєю цивілізацією, коли вже не перевищує в дечому, то напевно дорівнює в усьому Європі. Яблонська не підфарбовує нам Китаю: подає його таким, яким бачать його її бистрі очі» (Яблонська, 2018, с. 328).

Феномен китайськості Софія Яблонська розкриває поступово, він омовлюється у творах, закарбовується у світлинах, фільмується. В оповіданні «Зачарований рік» для його увиразнення письменниця вдається до поетики містичного. Як зауважують дослідники, містичне «в літературному творі не можливо втиснути в єдиний корпус, в єдину цілісність» (Юрчук-Чаплінська, 2024, с. 50), однак воно «у процесі інтерпретації виражає й передає закладений у творі ідейно-символічний сенс» (Мних, 2011, с. 49). У цьому контексті слухними видаються міркування Наталії Мафтин, яка констатувала, що на початку ХХ ст. містичне в західноукраїнській прозі здебільшого виявлялося на рівні мотивів «межових» психічних станів (месмеричні явища, спиритуалізм, спілкування з покійниками), у використанні готичних топосів, тоді як у 20–30-ті роки стала превалювати містика, якій властиве «френетичне» забарвлення, проте саме в 30-ті роки письменники розробляли тематику фантастичну та метафізичну, дотримуючись естетики жаху й містики, вводячи в композиційну структуру твору мотиви потойбіччя, присутності інфернальних сил (Мафтин, 2011, с. 195–196). Звернення до містичного, з одного боку, дало змогу Софії Яблонській актуалізувати особливий художній дискурс, а з іншого – містичне як своєрідний метод мислення модифікувалось в інструмент пізнання Іншого.

Установити достеменно, коли відбулась описана пригода, складно, адже йдеться про часовий діапазон від 1934 (аргументами щодо саме цього року, на нашу думку, є наступні зафіксовані у творі факти: по-перше, Жан Уден, із яким Софія Яблонська познайомилася приблизно в липні 1932, фігурує в статусі «мужа»; по-друге, екс-прибраний син Ван є учасником події, а історія його появи була вперше надрукована в рубриці «Фейлетон “Діла” з дня 20 жовтня 1933» під назвою «Лист з Китаю. Мати продає дитину») до 1937, адже відбувається все «тоді, коли в Китаї ще не було війни з Японцями, тільки з комуністами, що заворушували цілий край» (Яблонська, 1972, с. 44). Письменниця вдалася до вже неодноразово апробованої стратегії, оскільки аналогічно до подорожніх книг в оповіданні «“я” оповідачки-мандрівниці ... виразно присутнє, на ньому часто зосереджена увага, зрештою воно подорожує – це його враження. Ця суб'єктивізація ніяк не підважує повідомлень про побачене, навпаки: те, що воно не тільки побачене, а й пережите, посилює переконливість усього змалюваного, робить його

живішим і жвавішим» (Гаврилів, 2018, с. 254). Іншими словами, оповідач та активний учасник пригоди становлять єдине ціле.

В оповіданні містичне актуалізує міфологічність, віру в досконалість «міфічної» свідомості (Г.-Г. Гадамер). Структуроутворювальним для нього, на нашу думку, є універсальний принцип організації міфу: бінарна опозиція, тенденція до поляризації дійсності (К. Леві-Строс). Смісл оповідання конструється під час розкриття дихотомій Європа / Азія, традиційний Китай / модерний Китай. Розуміння «китайської містерії» стає засадничим для маркування простору. Європейці, які приїхали в Китай та опинилися всередині іншої культурної традиції, не завжди могли знайти раціональне, причинно-наслідкове, редукціоністське пояснення події, що врешті-решт призвело до нівелювання європейської вищості та усвідомлення нагальності чути Іншого, ураховувати істини «верховної мудрості міфічного пра-часу» (Гадамер, 2000, с. 255).

Починається оповідання з того, що героїня-оповідачка придбала в антиквара два старовинні костюми й замовила плетених із бамбуку манекенів, – так з'явилися генії. Проте не для пагоди, а з іншою метою: «Ось буду мати аж двох геніїв у хаті, – може, хоч вони матимуть на мене добрий вплив, може, якраз вдасться мені написати щось “геніального”» (Яблонська, 1972, с. 43). Точкою неповернення стало «інавгураційне прийняття», на якому, з одного боку, був артикульований досвід зустрічі європейського раціоналістичного й профанного з китайським містичним, а з іншого – маємо початок випробувань, кардинальних змін. Пізніше, в одній із суперечок, Ріта дорікатиме героїні-оповідачці: «Ви, бачу, дуже певні своєї європейської вищості над Азією!» (Яблонська, 1972, с. 53), а далі продовжить: «Та чому ж вам так трудно зрозуміти, признати, що у світі, тимбільше у китайському світі, можуть існувати злі та добрі сили, себто генії, ... які мають великий вплив на людей» (Яблонська, 1972, с. 53).

Одягнені генії мали вигляд живої мандаринської пари, що легко вводило в оману. Здивування та реакція гостей на них різнилася: одні, демонструючи повагу, вклонялись їм; другі сприйняли їх за святково одягнених слуг; треті дивилися на них, як на привидів. Коли геніїв розмістили за столом, то сподівання на веселий настрій всієї компанії поступились спліну, розповідям про «найдивачніші сумні та “забобонні” історії» (Яблонська, 1972, с. 45) з досвіду проживання гостей у Китаї.

Звернемо увагу, що в діалозі з Іншим (китайським) європейський світогляд зазнавав змін. Зокрема, уже на початку оповідання присутні два дещо різних досвіди. Перший – досвід французького консула з Пекіна, який у своїй «невеселій пригоді» з бронзовою головою Будди спробував схватися за твердженням «ми, ляїки» (Яблонська, 1972, с. 46), тобто

профани, і лише після екзистенційних утрат (смерть сина, розлучення з дружиною), власної хвороби зрозумів, що у ставленні до предметів китайської старовини «краще ... шанувати, ніж виставляти на сміх» (Яблонська, 1972, с. 45). Тому він вважає за потрібне попередити, застерегти від необачного поводження з артефактами китайської культури. Другий – досвід французького консула з Юнан-Фу, який спочатку розмістив над бюрком чотири статуетки, принесені дітьми зі старої розвалені пагоди, згодом у його роботі почалися труднощі, а після роз'яснень китайського секретаря консул усвідомив свою помилку і, прагнучи якнайшвидше позбутися «тих чотирьох медіїв лиха» (Яблонська, 1972, с. 48), увечері підкинув їх на тераси амбасади комуністів (таке собі переспрямування магічної дії на політичного конкурента), котра за тиждень була ліквідована. Обидва консули є носіями догматичної настанови європейського Просвітництва «з його вірою у довершеність, досяжність остаточного звільнення від “забобонів” і передсудів» (Гадамер, 2000, с. 254). Вони не приймають ірраціонального пояснення чи «збігу обставин», обмежуючись лише констатацією того, що відбулось.

Актуалізована містичністю міфологічність зумовлює повторюваність, адже спільним для всіх історій є те, що річ китайського походження виконує функцію провідника негативних, деструктивних, інфернальних сил. І генії не виняток. Кожна наступна подія в оповіданні нагнітає містичне, посилює міфологічну свідомість, котра, якщо неодмінно розуміти її за первісну стадію, «є вже знанням, а тому, коли вона вже знає про божественні сили, то це одразу ж виводить її за рамки простого страху та трепету перед їхньою могутністю» (Гадамер, 2000, с. 255). Згодом відбувся костюмований бал «на честь відступу комуністів» у Сімон, яка у своїх переконаннях дотримувалася європейської раціоналістичної стратегії, усі дивні історії її «не онесмілили», відтак не змогли «закрутити голови тими усіма “китайщинами”» (Яблонська, 1972, с. 50). Задля досягнення ефекту аналогічного на прийнятті господаря балу вирішила «заховатись» в образі жінки мандарина. На прохання Сімон героїня-оповідачка зняла костюм і від'єднала голову манекена від тулуба, у процесі виконання її здивувало «безрадне тремтіння рук» (Яблонська, 1972, с. 50) і дивна погірдлива усмішка на обличчі манекена. Цілком очевидно, що факт такої неповаги не міг лишитися без відповідної реакції. Спочатку реакція-попередження: за годину Жан занепокоївся самопочуттям героїні-оповідачки, бо на вигляд вона стала «бліда як полотно» (Яблонська, 1972, с. 50). Сімон дотрималася свого задуму, убралась у костюм й одягнула голову жінки мандарина. Тож маємо реакцію-покарання: з часом Сімон захворіла, її недуга швидко прогресувала, попри те, що операція «вдалася», через деякий час вона

вмерла: «уся вкрита болями голова Сімон ледве трималася тулуба» (Яблонська, 1972, с. 56).

Джерелом подальшого нагнітання містичного був манекен мандарина, на основі ставлення до якого конструюється опозиція традиційний Китай / модерний Китай. Перша з них презентована позицією Ляо-Шена, котрий від самого початку появи геніїв демонстрував «незвичайну нехіть» (Яблонська, 1972, с. 43). Спочатку він відмовився допомогти одягнути їх у старовинні костюми, а потім виніс генія з коридору будинку до пивниці, оскільки «хотів позбутися мандарина, щоб тим охоронити від помсти хоч його пана» (Яблонська, 1972, с. 60). У темряві пивниці Ляо-Шен і героїня-оповідачка стали свідками того, як із генієм «бавився Ван; вуглем розрисовував на його обличчі європейські вусики, круглу борідку ... зголив йому голову, або повиривав усе волосся» (Яблонська, 1972, с. 60), перетворюючи його «на модерного жовніра». Побачивши це, Ляо-Шен, який намагався дати Вану чисто китайське виховання, був приголомшений і не розумів, коли й від кого хлопчик навчився «профанувати статуї». Бажання господині зберегти стародавній костюм не стало аргументом для слуги, котрий категорично відмовився роздягти мандарина, почистити речі й покласти їх у скриню на горіщі.

Друга позиція в оповіданні представлена двічі, що своєрідно відображає зміни у світоглядних переконаннях китайців. Зокрема, консул із Пекіна оповідає про зізнання китайського міністра освіти: «Повірте мені, хоч я і став модерним китайцем, а все-таки є речі, яких я ніколи не перестану шанувати!» (Яблонська, 1972, с. 47), тобто віра в авторитет і традицію збережена. Значно кардинальнішими виявились позиція й дії модерного Шен-Та-Ко, який був «сильно вдоволений зі своєї вищості над забобонністю старого Ляо-Шена» (Яблонська, 1972, с. 61). Кепкуючи з нього, Шен-Та-Ко не обмежився тим, що роздягнув манекен, «з добрим китайським проклоном, він дав сильного копанця у сам живіт голої статуї, від чого вона тричі перевернувшись, закотилась у сам кут пивниці, лицем у калюжу води» (Яблонська, 1972, с. 61). У діях модерного слуги-китайця домінувало глузування й неповага до генія, як наслідок – реакція-покарання у вигляді важкої хвороби, яка прогресує, і смерть у страшних муках.

Звернемо увагу, що частини тіл кривдників, які становили джерело смертельної хвороби, тотожні пошкодженням геніїв: відклеєна голова жінки мандарина – «розгризена раком шия Сімон», копняк у живіт пошарпаного мандарина – смерть «у страшених терпіннях на чорну віспу» Шен-Та-Ко. Ініціаторкою забави з геніями була героїня-оповідачка, тож вони притягували й направляли лихо насамперед на неї, її господарство, слуг. За місяць після смерті Сімон вона теж захворіла й швидко втрачала життєві

сили, уподібнюючись тіні чи якійсь марі: «коли я побачила себе у дзеркалі, я мала враження, що до мене наближається моя власна статуя з-над гробу: довга, уся в білому, з повислими руками, шттивна та бліда як мармур!» (Яблонська, 1972, с. 57). Ужиті заходи молодого лікаря не виправдовували сподівань, хвороба виснажувала, нищила всі власні переконання жінки, з нею поводитися, як із малою хворою дитиною, яка втратила свою волю й примхи. На відміну від Сімон, котра категорично відмовилася від утрочання бонзи, жінка в межовій ситуації, у страхів за своє життя й ще більше за життя Вана не заперечує того, щоб вдатися до «китайських ліків».

У тлумаченні подій тибетським бонзою поєдналася карма й «відношення супроти геніїв». У розмові з героїнею-оповідачкою бонза спочатку акцентує на душевних недугах, на тому, що її душа покутна, «платить за якусь провину, може минулого життя, а може за якийсь промах ... молодого недосвіду» (Яблонська, 1972, с. 65–66). У східних ученнях карма «оприсутнює реалізацію наслідків дій людини», «є сукупністю (містичною енергією) всіх дій людини та їхніх наслідків, як у цьому, так і в попередніх втіленнях» (URL 1). Це поняття не тотожне західному розумінню долі, приреченості, тому можливо змінити перебіг подій. У ставленні до геніїв бонза констатував жінці: «ви приїхали жити на їх землі, отже найменша річ – не наражати їх собі, не осмішувати!» (Яблонська, 1972, с. 67), а натомість вона стала причетною «до того, що інші гралися ними як бовдурами!» (Яблонська, 1972, с. 67).

Містичність в оповіданні підкреслено й символічною числовою змістовністю. У тлумаченні числа спираємося на ідеї Освальда Шпенглера та Ернста Кассірера, які у своїх працях обґрунтовували тезу, що з іменами та числами людина оволоділа світом. Зокрема, О. Шпенглер наголосив, що немає й не може бути числа самого по собі; оскільки існує кілька культур, то існує кілька світів чисел, відповідно кожен тип числа у своїй основі є чимось унікальним і неповторним, кожен є вираженням іншого відчуття світу, кожен символ має чітко науково обмежену достовірність, принцип, порядок того, що стало, у якому відображена найглибша сутність однієї й ніякої іншої душі, яка є центром саме цієї, а не іншої культури (URL 2). Е. Кассірер стверджував, що в лінгвістичному мисленні поняття числа поруч із простором і часом утворювало базову структуру, вони перебували у «своєрідному ідеальному центрі» і реалізувалися в формі чуттєвого вираження, поступово наповнюючи чуттєве духовним змістом і перетворюючи в символ духовного (URL 3). У міфомисленні число виконує функцію провідника, специфічного тлумачення, залучає профанне в міфічно-релігійний процес «освячення». Число ніби овiane власною

чарівною атмосферою, оскільки воно надає всьому, що належить його сфері, дотичне до нього й пронизується ним, характеру містерії.

В оповіданні на етапі підготовки до магічного ритуалу й під час його проведення з'являються числа, що поєднали в собі китайське та буддійське смислове навантаження. У китайській культурі сімці властива символіка негативного значення, це число пов'язане зі смертю й асоціюється з духами померлих, а також вважається загадковим, таким, що спантеличує. У запитанні тибетського бонзи закодовано циклічність: «що ... найбільше зворушило сім місяців тому?», «сім днів тому назад?» і «сім годин тому?» (Яблонська, 1972, с. 66). Відповіді відтворюють логічну послідовність подій смерть Сімон – похорон Шен-Та-Ко – хвороба Вана й нагнітають танатичний страх героїні-оповідачки. Натомість у буддизмі число сім позначає сходження до вищого, підйом, тобто отримуємо натяк на «просвітлення» героїні-оповідачки.

Якщо сакральність сімки пов'язана з часовою складовою, то сакральність четвірки апелює до просторового поділу світу на частини: північ, південь, схід і захід. У буддизмі четвірка відсилає до дерева життя, що символізує рятівне знання. Воно має чотири гілки, від його кореня течуть чотири священні річки раю, котрі кодують страждання, прив'язаність, любов, неупередженість, тобто чотири напрями серця. Рушійною силою в згоді на проведення «церемонії відчищування» став страх за життя Вана, тому героїня-оповідачка ладна віддати половину, а за потреби й решту свого життя, аби врятувати хлопчика. Магічний ритуал спочатку проводять чотири бонзи, до них у вирішальний момент приєднується бонза з Тибету. Разом бонзи формують п'ятірку, що, на нашу думку, поєднує в собі чотири сторони світу й центр, тим самим утворюючи «охоронців п'яти сторін», котрі виконують захисну функцію, охороняють людину від злих духів. Посеред подвір'я довкола мандаринської пари чотири бонзи співали, «відганяючи ... злих духів на усі сім вітрів» (Яблонська, 1972, с. 69), але тільки завдяки втручання тибетського бонзи було подолано мстивих геніїв.

Попередні пошкодження манекенів мали швидкі й смертельні наслідки для тих, хто глузував із них, проте в ситуації з героїнею-оповідачкою покарання в часовому аспекті не було швидким. Під час проведення магічного ритуалу з-під туніки генія-жінки «виглянув розчавлений тулуб, якого сплетені з “вічнотривалого” бамбусу груди були потрощені, розпадалися у порошок» (Яблонська, 1972, с. 69). Зв'язок між хворобою героїні-оповідачки й манекеном генія розтлумачила Ріта: «вона була вашим утіленням, вона навела на вас сухоти, вона порохнявіла та потягала за собою вас!.. Поволі висушувала ваші життєві сили» (Яблонська, 1972,

с. 71). Застосований у «церемонії відчищування» вогонь, з одного боку, констатував кінець пригоди, геніїв спалено, їхній злий вплив нівельовано, а з іншого – символізував оновлення і світоглядні зміни.

В оповіданні маємо амбівалентність у поясненні містичної пригоди. За першою світоглядною стратегією – європейська вищість і модерність китайців – артефакти й практики китайської культури сприймається не серйозно, як забавки й розваги, при цьому пояснення зводяться до площини матеріально-речовинного та логіко-раціоналістичного (Сімон, Шен-Та-Ко, молодий лікар). За другою світоглядною установкою – традиційність китайців – демонструється повага й шана до традицій, а в поясненнях маємо апеляцію до ірраціонального, непідвладного *ratio* (Ріта, Ляо-Шен, бонза з Тибету). Авторитет китайської культури аналогічно до авторитету особи в герменевтиці «має своїм остаточним обґрунтуванням зовсім не акт послуху та зречення від розуму, а акт визнання й усвідомлення» (Гадамер, 2000, с. 259), тобто усвідомленні досвіду Іншого як такого, що переважає гостротою суджень і в жодному разі не є меншовартісним. Цю позицію різною мірою презентують консули, старий лікар і героїня-оповідачка, яка після пригоди вже не легковажить, «коли якийсь китаєць ... радить “цього не робити” або “того не рухати”» (Яблонська, 1972, с. 42).

5. Висновки й перспективи дослідження

Отже, Софія Яблонська у своїй творчості фокусується на досвіді Іншого. В оповіданні «Зачарований рік» для зображення світоглядних відмінностей письменниця вдалася до містичного, що своїм джерелом має архаїчні світоглядні уявлення, авторитет і традицію. Поляризація у творі реалізується на засадах бінарності: опозиції Європа / Азія, традиційний Китай / модерний Китай, профанне / сакральне. Генії наділені надприродними властивостями, здатні впливати на життя людини, а тому поводження з ними має відповідні наслідки. Хоча хронотоп оповідання локалізований на межі життя та смерті, загалом домінує практика пізнання Іншого. Конфронтація двох світоглядно-аксіологічних установок демонструє хибність позиції, за якою повинна домінувати одна з них. Іронічні й критичні китайці у спів-бутті з європейцями своїми вчинками та діями стверджують: «Не ми, а ви дикуни, без культури!» (Яблонська, 1972, с. 45). Безсилі в деяких ситуаціях і неспроможні уникнути катастрофи європейці зрештою усвідомлюють, що для них «ще замкнений їх шостий відділ відчуття, якась ... незнана, ще незбагнена сфера» (Яблонська, 1972, с. 73). Отже, містичне виконує синтаксичну функцію, воно є засадничим у

конструюванні оповіді й попри нагнітання «промовляє» загадково, повчально. Перспективність наступних досліджень доробку Софії Яблонської не викликає сумнівів, потребує майбутнього ґрунтовного розпрацювання.

Література

1. Гаврилів Тимофій 2018. Ідентичнісні імплікації: «З країни рижу та опію» Софії Яблонської-Уден. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* 31: с. 251–266. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2018_31_23
2. Гадамер, Ганс-Георг 2000. *Істина і метод. Т. 1. Герменевтика I: Основи філософської герменевтики* / Переклад з нім. О. Мокровольський. Київ: Юніверс.
3. Мафтин Наталія 2011. Містичне як вияв готичної літературної традиції в західноукраїнській малій прозі міжвоєнного двадцятиліття. *Питання літературознавства* 84: с. 193–202. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pl_2011_84_27
4. Мних Роман 2011. Декілька зауважень про категорію містичного в літературі. *Поетика містичного: колективна монографія* / упоряди. О. Червінської. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, с. 47–58.
5. Юрчук Олена 2023. «...Прикрита голубим небом буду змальовувати вам красу Маракешу...»: рефлексія сходу в книзі «Чар Марока» Софії Яблонської. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Журналістика»* 34(73)/5: с. 162–167. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.5/28>
6. Юрчук Олена – Чаплінська Оксана 2024. Поетика містичного в художній літературі: теоретичний аспект. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки* 2/103: с. 42–52.
7. Яблонська Софія 1972. *Дві ваги – дві міри: оповідання та нариси.* / Вст. сл. М. Калитовської. Париж: Imprimerie P.I.U.F.
8. Яблонська Софія 2018. *Листи з Парижа. Листи з Китаю: Подорожні нариси, новели, оповідання, есеї, інтерв'ю* / Упорядкув., передм., літ. ред. і прим. Василя Габора. Львів: ЛА «Піраміда».
9. URL 1: Козловський, І. А. *Карма. Велика українська енциклопедія.* <https://vue.gov.ua/Карма> (Дата звернення: 18.12.2024).
10. URL 2: Spengler, Oswald. *Der Untergang des Abendlandes.* <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Spengler,+Oswald/Der+Untergang+des+Abendlandes> (Дата звернення: 23.12.2024).
11. URL 3: Cassirer, Ernst 1923. *Philosophie der symbolischen Formen 3 Bde. 1. Auflage: Bruno Cassirer, Berlin. Teil 1. Die Sprache.* https://archive.org/details/philosophiedersyoooocass_m2w4/page/n1/mode/2up (Дата звернення: 23.12.2024).

References

1. Havryliv, Tymofii 2018. Identychnisni implikatsii: «Z krainy ryzhu ta opiiu» Sofii Yablonskoi-Uden [Identity Implications: «From the Land of Rice and Opium» by Sofia Yablonska]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* 31: s. 251–266. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2018_31_23 (In Ukrainian)
2. Gadamer, Hans-Georg 2000. *Istyna i metod. T. 1. Hermenevtyka I: Osnovy filosofskoi hermenevtyky* [Truth and Method. Vol. 1. Hermeneutics I: Fundamentals of Philosophical Hermeneutics] / Pereklad z nim. O. Mokrovolskyi. Kyiv: Yunivers. (In Ukrainian)
3. Maftyn, Nataliia 2011. Mistychne yak vyjav hotychnoi literaturnoi tradytsii v zakhidnoukrainskii malii prozi mizhvoiennoho dvadtsiatylyttia [Mysticism as a manifestation of the Gothic literary tradition in West-Ukrainian prose of the interwar twenties]. *Pytannia literaturoznavstva* 84: s. 193–202. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PL_2011_84_27 (In Ukrainian)
4. Mnykh, Roman 2011. Dekilka zauvazhen pro katehoriuu mistychnoho v literaturi [A few remarks on the category of the mystical in literature]. *Poetyka mistychnoho: kolektyvna monohrafiia / uporiady. O. Chervinskoi. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha*, s. 47–58. (In Ukrainian)
5. Yurchuk, Olena 2023. «...Prykryta holubym nebom budu zmalovuvaty vam krasu Marakeshu...»: refleksiia skhodu v knyzi «Char Maroka» Sofii Yablonskoi [“...Covered by the Blue Sky, I will Depict the Beauty of Marrakech for You.”: Reflection of the East in the book “The Charm of Morocco” by Sofia Yablonska]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: «Filolohiia. Zhurnalistyka»* 34(73)/5: s. 162–167. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.5/28> (In Ukrainian)
6. Yurchuk, Olena – Chaplinska, Oksana 2024. Poetyka mistychnoho v khudozhnii literaturi: teoretychnyi aspekt [The poetics of the mystical in fiction: Theoretical aspects]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky* 2/103: s. 42–52. (In Ukrainian)
7. Yablonska, Sofia 1972. *Dvi vahy – dvi miry: opovidannia ta narysy* [Two Weights, Two Measures: Stories and Essays]. / Vst. sl. M. Kalytovskoi. Paryzh: Imprimerie P.I.U.F. (In Ukrainian)
8. Yablonska, Sofia 2018. *Lysty z Paryzha. Lysty z Kytaiu: Podorozhni narysy, novely, opovidannia, esei, intervii* [Letters from Paris. Letters from China: Travelogues, Novels, Stories, Essays, Interviews] / Uporiadkuv., peredm., lit. red. i prym. Vasylii Gabora. Lviv: LA «Piramida». (In Ukrainian)
9. URL 1: Kozlovskiy, I. A. *Karma. Velyka ukrainska entsyklopediia* [Karma. The Great Ukrainian Encyclopaedia]. <https://vue.gov.ua/Карма> (Accessed: 18.12.2024). (In Ukrainian)
10. URL 2: Spengler, Oswald. *Der Untergang des Abendlandes* [The Decline of the West]. <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Spengler,+Oswald/Der+Untergang+des+Abendlandes> (Accessed: 23.12.2024). (In German)

11. URL 3: Cassirer, Ernst 1923. *Philosophie der symbolischen Formen 3 Bde. 1. Auflage: Bruno Cassirer, Berlin. Teil 1. Die Sprache* [Philosophy of Symbolic Forms, 3 volumes. First Edition: Bruno Cassirer, Berlin. Part 1. Language]. https://archive.org/details/philosophiedersyooocass_m2w4/page/n1/mode/2up (Accessed: 23.12.2024). (In German)

О-мовлення досвіду Іншого в художньому творі (на прикладі містичного оповідання Софії Яблонської «Зачарований рік»)

Чаплінська Оксана, кандидат філософських наук, доцент. Житомирський державний університет імені Івана Франка, кафедра української та зарубіжної літератур і методик їх навчання, доцент. chaplinskay@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9702-6906.

У дослідженні з'ясовано, що в українській літературі першої половини XX ст. чільне місце належить стратегії о-мовлення мандрівного досвіду письменниками. З-поміж здобутків літератури подорожей зазначеного періоду особливий інтерес становить доробок Софії Яблонської. Наголошено, що, подорожуючи, вона прагнула пізнати світ і себе у світі, тому в її творах зосереджено увагу на різних аспектах, наприклад, екзотичності країн, національному наративі (Свій / Інший), погляді мандрівниці на Іншого, пізнанні простору Іншого, погляді Іншого на мандрівницю. Феномен китайськості Софія Яблонська розкривала поступово: о-мовлювала в творах, закарбовувала у світликах, фільмувала. В оповіданні «Зачарований рік» письменниця вдалася до поезики містичного, завдяки чому вона актуалізувала особливий художній дискурс, а також описала досвід Іншого. Констатовано, що у зображенні містичного домінують архаїчно-міфологічні світоглядні уявлення, що зумовлює віру в досконалість «міфічної» свідомості та істини «верховної мудрості міфічного пра-часу» (Г.-Г. Гадамер). Одним із інструментів посилення містичного стала числова символіка, котра апелювала до міфомислення, де число виконує функцію провідника, залучає профанне в міфічно-релігійний процес «освячення». Виявлено, що структуроутворюючим для оповідання став універсальний принцип організації міфу, а його смисл конструється під час розкриття дихотомій Європа / Азія, традиційний Китай / модерний Китай. Відповідний спосіб світорозуміння оприявнюється через ставлення до геніїв, які наділені надприродними властивостями і здатні впливати на життя людини. Якщо в тлумаченні артефактів і практик китайської культури представники першої світоглядної стратегії пояснення зводили до площини матеріально-речовинного і логіко-раціоналістичного (Сімон, Шен-Та-Ко, молодий лікар), то представники другої світоглядної стратегії апелювали до ірраціонального, непідвладного ratio (Ріта, Ляо-Шен, бонза з Тибету). Конфронтація двох світоглядних позицій зумовлює появу третьої, за якою формувалось розуміння досвіду Іншого як такого, що переважає гостротою суджень (консули, старий лікар, героїня-оповідачка). Містичне як чинник поезики твору в оповіданні виконує синтаксичну функцію. Атмосфера містичного нагнітається поступово, воно «промовляє» загадково й повчально. Здійснений аналіз дав підстави зробити висновок, що письменниця залучила містичне в літературний твір із гносеологічною метою.

Ключові слова: література подорожей, досвід Іншого, поетика містичного, Софія Яблонська, міфологічність, бінарні опозиції, символічна числова змістовність.

**Articulating the experience of the Other in the literary text
(based on the mystical short story *Зачарований рік* by Sofia Yablonska)**

Oksana Chaplinska, candidate of philosophical sciences, associate professor. Zhytomyr Ivan Franko State University, Department of Ukrainian and Foreign Literature and Methods of Teaching, associate professor. chaplinskay@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9702-6906.

The study reveals that in Ukrainian literature of the first half of the 20th century, a prominent place is given to the strategy of articulating travel experiences by writers. Among the achievements of travel literature of that period, the works of Sofia Yablonska hold particular interest. It is emphasized that in her travels, she sought to understand the world and herself within it; therefore, her writings focus on various aspects such as the exoticism of countries, the national narrative (Self / Other), the traveller's gaze upon the Other, the exploration of the Other's space, and the Other's view of the traveller. Yablonska gradually uncovered the phenomenon of Chineseness: she articulated it in her works, captured it in photographs, and filmed it. In the short story *Зачарований рік* [The Enchanted Year], the author employed the poetics of the mystical, through which she activated a unique artistic discourse and described the experience of the Other. It is noted that in the depiction of the mystical, archaic and mythological worldviews dominate, which reflects a belief in the perfection of "mythical" consciousness and in the truth of the "supreme wisdom of mythical primordial time" (H.-G. Gadamer). One of the tools used to intensify the mystical aspect was numerical symbolism, which appealed to mythological thinking, where numbers serve as guides and involve the profane in the mythic-religious process of "sanctification." The universal principle of myth organization becomes the structuring element of the story, and its meaning is constructed through the revelation of dichotomies such as Europe / Asia, traditional China / modern China. This worldview is revealed through attitudes toward genii, who possess supernatural properties and can influence human lives. While representatives of the first worldview strategy interpreted Chinese cultural artefacts and practices through a material-substantive and logical-rationalist lens (Simon, Shen-Ta-Ko, the young doctor), those of the second worldview strategy appealed to the irrational and that which is beyond ratio (Rita, Liao-Shen, the Tibetan bonze). The confrontation of these two worldviews gives rise to a third, in which the understanding of the experience of the Other is formed as one that surpasses through the sharpness of judgment (the consuls, the old doctor, the female narrator-protagonist). The mystical, as a component of the work's poetics, fulfils a syntactic function in the short story. The mystical atmosphere intensifies gradually, "speaking" in a mysterious and didactic manner. The analysis allows us to conclude that the author incorporated the mystical into the literary text with an epistemological intent.

Keywords: travel literature, experience of the Other, poetics of the mystical, Sofia Yablonska, mythology, binary oppositions, symbolic numerical meaning.

**Az Idegenség élményének kifejeződése az irodalmi szövegben
(Jablonszka Szofia „Зачарований пік” című misztikus elbeszélése alapján)**

Csaplinszka Okszana, filozófiai tudományok kandidátusa, docens. Zsitomiri Ivan Franko Állami Egyetem, Ukrán és Világirodalom, Oktatásmódszertani Tanszék, docens. chaplinskay@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9702-6906.

A tanulmány feltárja, hogy a 20. század első felének ukrán irodalmában kiemelkedő szerepet kapott az utazási tapasztalatok irodalmi megfogalmazása. Az adott korszak utazási irodalmának eredményei közül különösen figyelemre méltó Jablonszka Szofia munkássága. Kiemelendő, hogy utazásai során arra törekedett, hogy megismerje a világot és önmagát a világban, így írásaiban különféle aspektusokra összpontosít: az országok egzotikusságára, a nemzeti narratívára (Saját / Idegen), az utazó viszonyára az Idegennel, az Idegen terének megismerésére, valamint az Idegen viszonyára az utazóval. Jablonszka fokozatosan tárta fel a „kínaiság” jelenségét: írásaiban megfogalmazta, fényképeken megörökítette, filmre vette. A „Зачарований пік” [Elvarázsolt év] című elbeszélésében a misztikum poétikájához nyúlt, amelynek segítségével sajátos művészi diskurzust teremtett, s egyben az Idegen tapasztalatát ábrázolta. Megállapítható, hogy a misztikum ábrázolásában archaikus és mitologikus világnézetek dominálnak, amelyek a „mitikus” tudat tökéletességébe és a „mitikus ősidők legfőbb bölcsességének” (H.-G. Gadamer) igazságába vetett hitet tükrözik. A misztikum erősítésének egyik eszköze a számszimbolika volt, amely a mitikus gondolkodásra utal, ahol a szám útmutatóként szolgál, és a hétköznapi bevonja a mitikus-vallási „szentté válás” folyamatába. A mítosz szerveződésének univerzális elve válik az elbeszélés strukturáló tényezőjévé, jelentését pedig az olyan dichotómiák feltárása alakítja, mint Európa / Ázsia, tradicionális Kína / modern Kína. Ez a világszemlélet a természetfeletti tulajdonságokkal rendelkező, az emberi életet befolyásolni képes génuszokhoz való viszonyon keresztül jelenik meg. Míg az első világnézeti stratégia képviselői a kínai kultúra tárgyi és gyakorlati elemeit anyagi-tárgyi és logikai-racionalista szempontból értelmezik (Simon, Shen-Ta-Ko, a fiatal orvos), addig a második stratégia képviselői az irracionálishoz, a ráció számára hozzáférhetetlenhez fordulnak (Rita, Liao-Shen, a tibeti bonc). E két világnézeti pozíció konfrontációjából születik meg egy harmadik, amelyben az Idegen tapasztalatának értelmezése úgy jelenik meg, mint ami éleslátásával felülmúlja a korábbiakat (a konzulok, az idős orvos, a női elbeszélő-főhős). A misztikum az elbeszélésben a mű poétikájának egyik szintaktikai összetevőjeként működik. A misztikus atmoszféra fokozatosan sűrűsödik, titokzatosan és tanulságosan „szólal meg”. Az elemzés lehetőséget ad arra a következtetésre, hogy a szerző ismeretelméleti céllal emelte be a misztikumot az irodalmi szövegbe.

Kulcsszavak: utazási irodalom, az Idegenség élménye, a misztikus poétikája, Jablonszka Szofia, mitológia, bináris oppozíciók, számszimbolika.